

פתרון הבחינה בהיסטוריה ב', 1 יח"ל

שאלונים: 221,22106

מוגש על-ידי: נעמי בלנק, שמואל הירש ורענן נוימרק
מורים להיסטוריה ואזרחות ברשת בתי הספר של יואל גבע

הערה כללית: לרוב השאלות בבחינה זו נדרשו הנבחנים להציג פחות דוגמאות/נימוקים/פרטים מאלו המוצגים בפיתרון שלהלן.

פרק ראשון - בין שתי מלחמות עולם

על הנבחנים היה לענות על אחת מהשאלות 1-8.

ברית-המועצות

פתרון שאלה מספר 1 סעיף א'

השינויים הכלולים בתוכנית הנא"פ ע"פ הקטע וע"פ מה שלמדת:

תחום החקלאות. החרמת התוצרת החקלאית מהאיכרים הופסקה, אך האדמות נותרו בבעלות המדינה. לאיכרים ניתנה האפשרות לעבד את האדמה ולמכור את תוצרתם בשוק החופשי, לאחר שהפרישו חלק מהתוצרת למדינה. כך קיבל האיכר תמריץ כלכלי לעבוד ולייצר, בידיעה שחלק מתוצרתו יימכר לרווחתו האישית.

תחום התעשייה. התעשייה הכבדה, המסחר והבנקים נשארו בידי המדינה, אך מפעלים קטנים ובתי מלאכה שהעסיקו מספר מצומצם של פועלים, הועברו לבעלות פרטית.

תחום המסחר. סחר החוץ הולאם, אך סחר הפנים נפתח בחלקו ליזמים פרטיים. פעילותו של הבנק המרכזי חודשה, ונקבע מטבע חדש. הפעילות המסחרית והפעילות הבנקאית עודדו השקעות והבטיחו רווחים למשקיעים.

שינויים אלה מהווים נסיגה מעקרונות הקומוניזם:

על פי עקרונות הקומוניזם יש לרכז את כל ההון והרכוש בידי המדינה. תוכנית הנא"פ, לעומת זאת, הייתה מעין פשרה בין כלכלה סוציאליסטית לכלכלה קפיטליסטית, בין הלאמה לרכוש פרטי, בין תכנון ופיקוח מצד המדינה לבין יוזמה פרטית ותחרות חופשית.

הנא"פ עודד יוזמה פרטית, אך גם השאיר את השליטה של המדינה בכל תחומי הכלכלה. המדינה יכלה לנווט את המשק על פי רצונה, והשפיעה גם על המגזר הפרטי.

פתרון שאלה מספר 1 סעיף ב'

הסיבה להתנגדות השלטון הסובייטי לציונות:

מנהיגי הבולשביקים מעולם לא הכירו בקיומו של לאום יהודי שישמור על מאפייניו וייחודו לאורך זמן, שכן לאומיות יהודית נוגדת את האינטרסים של הפרולטריון, ולכן יש לטשטש ולבטל כחלק מהמיזוג הכולל.

השלטונות פתחו במרדף אחר כל **פעילות ציונית**. הציונות נתפסה בעיניהם כתנועה לאומנית וריאקציונית, המועילה לקפיטליזם הבורגני בלבד ומזיקה למעמד הפועלים.

פעולות שנקט השלטון הסובייטי נגד הפעילות הציונית (הנבחן נדרש לציין אחת):

חל **איסור להשתמש בשפה העברית** בכתביה ספרותית או עיתונאית, וסופרים עבריים נרדפו ונאסרו. לעומת זאת עודדו השלטונות את שפת היידיש, כאמצעי בו אפשר להשפיע על כל שכבות העם היהודי כולל המעמד הנמוך.

במסגרת גל הטיהורים ששטף את ברית המועצות במחצית השנייה של שנות ה-30, **החלה רדיפת היהודים ורדיפת סממנים דתיים ולאומיים-ציוניים**. החיים הלאומיים והתרבות היהודית הוכחדו באכזריות, וכל סממן יהודי ייחודי נאסר. קיום מצוות הדת היהודית, חינוך יהודי, הוצאת עיתונים וספרים בשפה העברית, התכנסות פרטית של יהודים או התארגנות יהודית, פעילות ציונית או יצירת קשר עם יהדות העולם נחשבו לנטיות חתרניות וריאקציוניות, המעכבות את המיזוג הפוליטי.

פתרון שאלה מספר 2 סעיף א'

הפעולות שנכללו בתוכנית החומש שיזם סטאלין:

1. התיעוש

המדינה פיקחה באופן מוחלט על כל פרט ושלב בתוכנית הכלכלית, ולא היה מקום ליוזמה פרטית או מקומית כלשהי. הכול היה מכוון, מודרך ומוכתב מלמעלה, וכפוף למאמץ לפיתוח כלכלי-תעשייתי. ברחבי ברית המועצות הוקמו מפעלי ענק ובתי חרושת לייצור של פלדה, מכונות, טרקטורים ומכונות. הותקנה מערכת תחבורה ענקית ובעיקר מסילות ברזל ותעלות מים. נבנו סכרים ותחנות כוח, והמדינה חברה לרשת החשמל. חומרי הגלם ואוצרות הטבע נוצלו כדי להאיץ את התפתחות התעשייה.

תחילה הובאו מומחים מהמערב, שסייעו בפיתוח תשתית תעשייתית מודרנית. מפעלים רבים רכשו ציוד מערבי ממדינות קפיטליסטיות, כמו ארצות הברית ובריטניה. מכיוון שלברית המועצות לא היו מקורות למימון התיעוש, החליט סטלין להשיג מימון מהבנקים המולאמים ומביטול חובות החוץ. המשטר הקומוניסטי החדש ברוסיה הודיע כי כל חובותיו של משטר הצאר בטלים, שכן המדינה הרוסית הקודמת עברה מן העולם, ואיתה נעלמו התחייבויותיה. נוסף על כך התבסס המשטר הסטליניסטי על האוכלוסייה הכפרית, שתספק כוח עבודה זול והון שייסחט ממנה למימון התיעוש.

המטרה: ברית המועצות פתחה בתהליך מואץ של תחרות עם מדינות המערב, כדי להדביק את המדינות המתקדמות בעולם. כך הפך מאמץ התיעוש למשימה לאומית ראשונה במעלה בחשיבותה. הכול גויסו למשימה, וכל האמצעים הכלכליים והאנושיים נוצלו להגשמתה.

2. מרכז החקלאות: תהליך הקולקטיביזציה

הקרקעות הולאמו, המשקים הפרטיים הזעירים בוטלו, במקומם הוקמו משקים קולקטיביים גדולים, והמוני האיכרים נאלצו להתאגד במשקים קולקטיביים. כל המשק עבר לתכנון מרכזי בפקוח הממשל. ארגוני המפלגה המקומיים קיבלו היתר לפעול בכל האמצעים להשגת המטרה, לרבות החרמת רכוש, הריגה והגליה המונית: לכפוף את האיכרים לתהליך הקולקטיביזציה. האיכרים התנגדו, וסירבו לשתף פעולה עם מדיניות המרכז, והתנגדותם הובילה להקצנה. חמישה מיליון משפחות גורשו והוגלו, עשרה מיליון איכרים נורו למוות, והמונים אחרים הפכו קורבן להתעללות. כך, בתוך כחמישה חודשים, הפכו מחצית מהמשקים החקלאיים למשקים שיתופיים: קולחוזים וסובחוזים.

המפלגה מילאה תפקיד חשוב ביותר כגורם מפקח ומכוון באזורי הכפר כפי שמילאה בתעשייה. הונהג פיקוח קפדני על תהליכי הייצור כדי להגביר את קצב הייצור החקלאי, וגם בכפרים נקבעה מערכת ענישה למי שלא עמדו במכסות הייצור או פעלו בניגוד לחוקים.

המטרה: חיסול שרידי הקפיטליזם והמשקים הפרטיים שהתפתחו בתקופת הנא"פ, ויישום תהליך של קולקטיביזציה (מרכז) בחקלאות.

3. תחומי החינוך, התרבות והדת

סטלין יזם רפורמות שונות בתחום החינוך וההשכלה להמונים. הוקמה מערכת עצומה של גני ילדים, בתי ספר ומוסדות להשכלה גבוהה. מערכת החינוך שמה דגש על ידיעת קרוא וכתוב ועל לימודי מדעים וטכנולוגיה. המטרה הייתה לפתח דור של טכנולוגים שיתרום לפיתוח התעשייה והטכנולוגיה, ויהיה נאמן לאידיאולוגיה הקומוניסטית. דור זה יקדם את רוסיה, ויעמידה בשורה אחת עם מדינות מפותחות בעולם. במערכת החינוך הושם דגש מיוחד בלימוד האידיאולוגיה המרקסיסטית-לניניסטית-סטליניסטית. הלימוד היה חילוני, ולימודי הדת נאסרו לחלוטין.

האוירה במערכת החינוך השתנתה ונעשתה הישגית ותובענית יותר, תחרותית וצייתנית. וכמו בתחומים אחרים נדרשו התלמידים להשקעה מרבית ולהישגים. אחוז הבערות ירד מ-75 לעשרה אחוז בלבד.

המטרה: לגבות את הפיתוח התעשייתי והצבאי בתשתית חברתית ותרבותית. לפתוח במאבק בבערות והעלאת רמת ההשכלה של התושבים כדי להפוך את בריה"מ למדינה מפותחת.

פתרון שאלה מספר 2 סעיף ב'

הצעדים שנקט השלטון הסובייטי במאבקו נגד הביטויים של הלאומיות היהודית בשנות ה-30:
כל **המסגרות היהודיות הייחודיות בוטלו** ובהן היבסקציה, ומרבית פעיליו של הארגון הוצאו להורג או הוגלו לסיביר.

החיים הלאומיים והתרבות היהודית הוכחדו באכזריות, וכל סממן יהודי ייחודי **נאסר**. **קיום מצוות הדת היהודית, חינוך יהודי.**

פעילות ציונית או יצירת קשר עם יהדות העולם נחשבו לנטיות חתרניות וריאקציוניות, המעכבות את המיזוג הפוליטי. **נאסרה הוצאת עיתונים וספרים בשפה העברית, התכנסות פרטית של יהודים או התארגנות יהודית.**

פולין

פתרון שאלה מספר 3 סעיף א'

הקשיים שהיו לפולין לקיים שלטון דמוקרטי יציב בין שתי מלחמות העולם:

בעיות הביטחון ועיצוב הגבולות. מיקומה הגיאוגרפי של פולין במרכז המרחב האירופאי, בין רוסיה ממזרח לבין גרמניה ממערב והאימפריה האוסטרו-הונגרית מדרום, פגע ביכולתה להתקיים כמדינה עצמאית. מאמצע המאה ה-18 כבשו את שטחיה שלוש מדינות אלה, והיא איבדה את ריבונותה. אבל תוצאותיה של מלחמת העולם הראשונה ועקרון ההגדרה העצמית שינו את מעמדה של פולין, והיא הוגדרה כמדינה עצמאית בעלת גבולות מוגדרים. עם זאת, החשש מפני כיבושה מחדש על ידי שכנותיה לא נעלם.

בעיות הביטחון ועיצוב הגבולות באו לידי ביטוי במספר מקרים וביניהם המחלוקת בין פולין לליטא על העיר וילנה. וילנה, עיר הבירה של ליטא, הייתה סלע מחלוקת בין שתי המדינות ששלטו בעיר זו בתקופות שונות בהיסטוריה. אוכלוסיית העיר מנתה יהודים, שהיו הרוב המוחלט בה, פולנים וביילורוסים. פולין כבשה את וילנה ב-1920. חבר הלאומים ניהל משא ומתן על מוקד המחלוקת, אך לא הצליח להוציא את הפולנים מהאזור. ב-1933 הכירו בעלות הברית רשמית בוילנה כחלק מפולין.

שאלת המיעוטים. התפוררותן של שלוש האימפריות, הקמת מדינות לאום חדשות וקביעת גבולותיהן, יצרו בעיה חדשה, והיא בעיית המיעוטים. המעצמות ניסו לפתור את הבעיה בהסכמים, שבהם תתחייבנה המדינות החדשות שהוקמו באירופה, לכבד את זכויות המיעוטים שבתחומן. ועדה מיוחדת בוועידת השלום טיפלה בשאלת המיעוטים הלאומיים, כדי להבטיח את זכותם להתקיים כמיעוט לאומי בעל צביון אתני ייחודי. בנסיבות אלו נחתמו חוזה המיעוטים, בהם התחייבו המעצמות וחבר הלאומים שהוקם לערוב לשמירת זכויות אלה. חוזה המיעוטים נועדו לתקופת מעבר בלבד, כיוון שהתבססו על ההנחה כי במשך הזמן תשתלב אוכלוסיית המיעוט עם הרוב. בחוזה לא נקבעה כל סנקציה מיוחדת כלפי ממשלה שתפר את הבטחותיה.

פולין הייתה המדינה הראשונה מבין המדינות החדשות שהוקמו באירופה, אשר חתמה על הסכם מיוחד, ובכך התחייבה לכבד את זכויות המיעוטים. על פי ההסכם התחייבה פולין לכבד את זכויות המיעוטים כקבוצה: זכויות משפטיות, לשוניות-תרבותיות, פוליטיות וכלכליות. וכן את זכויות האדם כפרט כנהוג בכל מדינה דמוקרטית.

ריבוי המפלגות. החוקה הפולנית עוצבה במידה רבה על פי הדגם של הרפובליקה הצרפתית, והולידה ממשלה לא יציבה וזרוע מבצעת חלשה. בחוקה נקבע כי פולין תקיים שיטת בחירות יחסית וממשל דמוקרטי. שיטת הבחירות היחסית עודדה ריבוי מפלגות, והקשתה על הרכבת ממשלה ועיצובו של שלטון יציב. לדוגמה, בבחירות הדמוקרטיות לפרלמנט הפולני הציגו 80 מפלגות את מועמדותן לבחור. המפלגות ייצגו קבוצות שונות בעם: בני מיעוטים שדרשו הגדרה עצמית והקימו את גוש המיעוטים, מפלגות ימין שהדגישו ערכים לאומניים ונוצריים, מפלגות שמאל שדרשו זכויות חברתיות-סוציאליות וייצגו את הפועלים, ומפלגות שמאל שייצגו את האיכרים. ריבוי המפלגות העיד על הפיצול בעם ועל הקושי להרכיב קואליציה יציבה.

פתרון שאלה מספר 3 סעיף ב'

השינויים שחלו במעמד החוקי והמשפטי של היהודים עם הקמת פולין:

פולין הוקמה כמדינה דמוקרטית, שהבטיחה כחלק מזכויות הפרט שוויון בפני החוק לכל אזרח, ללא קשר למוצאו, דתו או תרבותו, וכחלק ממגמה זו זכה כל יהודי בשוויון זכויות אזרחי בפני החוק, שכלל זכות לבחור ולהיבחר לפרלמנט. היהודים מימשו את זכותם האזרחית לבחור וגם להיבחר במסגרת מפלגתית, שתאפשר להם ייצוג בפרלמנט. **לדוגמה:** בבחירות ב-1918 היה ליהודים ייצוג באסיפה המכוננת ובפרלמנט. בשנות ה-20 יוצגו בפרלמנט מפלגות יהודיות וציוניות. על פי חוזה המיעוטים, הוכרו זכויות הקבוצה של היהודים כמיעוט לאומי, הזכאי לאוטונומיה קהילתית-תרבותית. **לדוגמה:** ממשלת פולין הכירה במוסדות הקהילה היהודית, והתירה ליהודים לשמור על זהותם הייחודית, לטפל בענייני דת, בחינוך ובתרבות תוך שמירה על מאפייניהם הייחודיים.

(השינוי במעמד החוקי והמשפטי של היהודים פתח בפניהם אפשרויות חדשות, כגון תחומי עיסוק מגוונים, לימודי השכלה גבוהה, הכשרה מקצועית והשתלבות במערכת הפוליטית.)

פתרון שאלה מספר 4 סעיף א'

הקשיים של פולין בתחום הכלכלה על הנבחן היה לציין שניים:

- **מוצא מצומצם לים.** עובדה זו הקשתה על קיום קשרי המסחר של פולין עם גורמי חוץ. נמל דנציג אמנם הועמד לרשות המסחר הפולני, אך הוכרז כנמל חופשי, בו עבדו בעיקר עובדי נמל ושירותים גרמניים.
- **ההתמודדות:** רק לקראת סוף שנות ה-30 הוקם נמל פולני עצמאי בעיר גדיניה, בו ניהלה פולין כ-80 אחוז מקשרי החוץ שלה.
- **היעדר תיעוש וטכנולוגיה.** האוכלוסייה ברובה עסקה בחקלאות, ולכן לא התפתח בפולין מעמד ביניים בעל השכלה, תיעוש וידע טכנולוגי. ההרכב התעסוקתי של אוכלוסיית פולין ב-1921: 65 אחוז עסקו בחקלאות, כ-17 אחוז עסקו במכרות ותעשייה, שישה אחוזים במסחר וביטוח, ארבעה אחוזים במנהל, שלושה אחוזים בתחבורה, ובמקצועות אחרים היו כחמישה אחוזים נוספים.
- **ההתמודדות:** הממשלה עודדה השקעות הון ופיתוח תעשייתי, והביאה להרחבת המעמד הבינוני ולמעבר מהכפר אל העיר. כל הפעולות האלה נועדו להפוך את המשק למערבי-מודרני בתוך זמן קצר.
- **ניצול משאבי הטבע על ידי גורמים זרים.** מציאות נחשלת זו עמדה בסתירה מוחלטת למשאביה הטבעיים של פולין, שכללו שפע של ברזל ופחם באזור שלזיה, נפט בגליציה המזרחית, יערות רחבים במזרח ואדמה שכמעט כולה חקלאית פורייה. ניצולם של אלה עשוי היה להוביל את המדינה לפיתוחה הכלכלי וליציאה מנחשלות למודרניזציה ולקדמה. בפועל, ניצלו את משאביה הטבעיים של פולין גורמי חוץ ומשקיעים זרים שצברו רווחים, ועל כן גברה תלותה של פולין בהשקעות חוץ.
- **התמודדות:** אוצרות הטבע היו בבעלות המדינה, והיא ריכזה בידיה את הפיתוח הכלכלי ופיקחה עליו. המדינה צמצמה את היוזמה הפרטית, הקימה קואופרציות בענפי משק שונים, הרחיבה את מעורבותה בסחר הפנים והחוץ, הנהיגה רפורמה חקלאית לטובת האיכרים, הטילה מכסי מגן לעידוד תוצרת מקומית, לצד עידוד השקעות הון מצד גורמים חיצוניים.

פתרון שאלה מספר 4 סעיף ב'

הבדלים בין הבונד ובין התנועה הציונית בפולין (על הנבחן היה לציין שניים):

"הבונד" לחם בראשיתו למען אינטרסים מעמדיים מיוחדים של הפועל היהודי, בעוד התנועה הציונית לחמה למען צרכיו הלאומיים של העם היהודי. לדעתם של חברי הבונד, חדלו היהודים להתקיים כאומה בתקופת הגלות הארוכה, והם יישארו בתפוצות. לכן יש להיאבק למען זכויותיהם האזרחיות במדינות בהן הם יושבים.

"הבונד" שלל את הרעיון הציוני, וראה בו אשליה מסוכנת שעלולה להגביר את האנטישמיות בפולין. "הבונד" שלל את התרבות העברית ואת השפה העברית, וראה בידיש שפתו הלאומית של העם היהודי במזרח אירופה. הוא שאף להשיג שוויון זכויות ליהודים במסגרת מדינה סוציאליסטית ודמוקרטית, בה יוכל הציבור היהודי ליהנות מאוטונומיה תרבותית ככל העמים האחרים החיים בה. בקרב ההנהגה התגבשה תוכנית לאוטונומיה תרבותית-לאומית. הרעיון המרכזי התבסס על ההנחה כי יש להדגיש ולטפח אצל כל אומה את תרבותה, משום שהתרבות היא מהות האומה. צורכי התרבות הם הצרכים העיקריים של העם, והדרך היחידה לשמור על לאומיותו ועל ייחודו כמיעוט לאומי בקרב העמים.

ארצות-הברית

פתרון שאלה מספר 5 סעיף א'

ארצות הברית בשנות העשרים אופיינה בגילויים רבים של שמרנות והסתגרות. להלן שניים מהם:

- אחד מגילויי השמרנות הקשים היה פעילותה של התנועה הגזענית פרוטסטנטית **הקו-קלוקס-קלאן**. תנועה זאת עשתה מעשה ליניץ בשחורים במדינות דרום ארצות הברית. מעשי ליניץ אלה נעשו בשיתוף פעולה רב עם השלטון המקומי במדינות דרום ארצות הברית. פעילותו של ארגון הק. ק. ק מבטא את העובדה שבחברה האמריקאית היו ביטויים רבים לגזענות וזאת בניגוד לדימוי הליברלי שלה.
- **שנאת זרים**. עקב העלייה בכוחו של הניטיביזם בארצות הברית. התקבל במדינה זו "חוק המכסה הלאומית" (חוק ג'ונסון) אשר צמצם באופן משמעותי את ההגירה לארצות הברית לסדר גודל של מאה וחמישים אלף איש לשנה על פי הפרופורציה של הקבוצות האתניות שחיו כבר בארצות הברית. השמרנות הבאה לידי ביטוי בחוקי ההגירה היא בהבחנה שהיא עושה, לצרכי הגירה, בין לבנים אנגלו-סקסיים-פרוטסטנטיים לבין מהגרים ממדינות דרום אירופה ומזרחה, שהיו ברובם קתולים ויהודים. זו הבחנה גזענית ומפלה.

פתרון שאלה מספר 5 סעיף ב'

להלן התמורות המרכזיות בחיי היהודים בתחומי הדמוגרפיה, כלכלה וחינוך:

- **שינויים דמוגרפיים.** בשנים 1924 ו-1927 נחקקו חוקי הגירה המצמצמים את ההגירה לארצות הברית ממדינות מזרח אירופה. עקב חקיקה זו, פסקה לחלוטין הגירת היהודים ממזרח אירופה לארצות הברית. הקהילה היהודית האמריקאית הפכה מקהילת מהגרים לקהילה שרוב תושביה הם ילידי ארצות הברית. קהילה זו אמצה מאפיינים רבים של התרבות האמריקאית, כמו שפה, מנהגים, תפיסה כלכלית ועוד.
- **שינויים כלכליים-** התופעה הבולטת ביותר מבחינה כלכלית היא העובדה שיהודים רבים עזבו את מקצועות הטכסטיל והמחט ועברו, בעיקר החל מהדור השני, למקצועות פקידות, עסקים, ומקצועות חופשיים כגון: משפטים, רפואה אדריכלות, הנדסה ועוד. יהודים רבים השתלבו בתחום הבידור והקולנוע. רבים מהשחקנים המפורסמים היו יהודים. היו אולפנים מפורסמים בבעלות יהודית (מטרו גולדווין מאייר). יהודים רבים פנו למקצועות ההוראה עקב החסמים שמנעו מהם להתקדם בצמרת הפקידות הציבורית, המשפטית והעסקית.
- **שינויים בתחום החינוך והתרבות-** בתחום הזה ניכרת מגמת השתלבות בתרבות האמריקאית. בשנות העשרים שלטה בריכוזים היהודים שפת היידיש, כשפת יום יום וכשפת התרבות העיקרית בספרות, בעיתונות ובחינוך. בשנות השלושים, מחליפה אותה האנגלית. יוצרים יהודים רבים משתלבים בתרבות האמריקאית הכללית: ספרות, קולנוע, ומוסיקה. בכל התחומים האלה הם יוצרים באנגלית. מספרם של היהודים באוניברסיטאות גדל באופן משמעותי. כך למשל, מגיע בשנות השלושים שיעור הסטודנטים היהודים בארצות הברית ל-9 אחוז ובעיר ניו יורק ל-49 אחוז.

פתרון שאלה מספר 6 סעיף א'

מיד עם תחילת כהונתו החל הנשיא רוזוולט במדיניות ה"ניו דיל". במדיניות זו יזמה הממשלה, לראשונה בהיסטוריה המודרנית של ארצות הברית, מעורבות עמוקה במשק, כדי לפתור את הבעיות הכלכליות-חברתיות. במדיניות זו נטלה על עצמה המדינה האמריקאית את האחריות על חייהם, רווחתם החברתית, ובטחונם האישי של אזרחי ארצות הברית.

שני צעדים במסגרת מדיניות הניו-דיל והאופן בו צעדים אלה משקפים מדיניות זו:

- הפרויקט המפורסם ביותר בתחום העבודות הציבורית היה **הקמת "רשות עמק טנסי"**. תפקידה של רשות ממשלתית זו היה לשקם את עמק טנסי ואת המצב הכלכלי בשבע מדינות שנהר טנסי עבר דרכן. חמישה סכרים בעמק טנסי שופצו ועשרים חדשים נבנו. אגירת המים והיכולת להשתמש בהם באופן מבוקר על פי הצרכים, מנעו הצפות באזור, להשבחת השטחים

החקלאיים, הקמת מפעלים לעיבוד דשנים ובעיקר ייצור חשמל זול. פעולותיה של רשות עמק טנסי כללו מתן תעסוקה למספר רב של פועלים ויצירת תשתית באזורים נידחים, שבעלי הון פרטיים לא היו מוכנים להשקיע בהם. הקמת רשות זו הוכיחה כי פעילות ממשלתית מרוכזת עשויה לפתור בעיות כלכליות חברתיות קשות.

- **חוק וגנר, שנחקק ב-1935**, אפשר לעובדים להתאגד באיגודים מקצועיים והתיר להם לנהל משא ומתן קיבוצי. בכך, ביטל החוק את המצב הקודם לפיו יכלו מעסיקים למנוע העסקה של עובדים מאוגדים. אלמנטים אלה בחוק וגנר, יושמו על ידי הקמתה של מועצה לאומית ליחסי עבודה. אחת ממטרותיו של חוק וגנר הייתה לעודד בחברה האמריקאית כוחות, שיהוו משקל נגד לבעלי ההון הגדולים. מאוחר יותר, בהשראת חוק וגנר, חוקקו חוקים כמו **"חוק שכר מינימום"** **"חוק הגבלת שעות העבודה"**. חוקים אלה נועדו לסייע לפועלים להתמודד עם כוחם האדיר של בעלי ההון.

פתרון שאלה מספר 6 סעיף ב'

העמדה הבאה לידי ביטוי בקטע זה לקוחה מ"מצע קולומבוס" (1937). בתכנית פעולה זו חוזרת בה התנועה הרפורמית מעמדתה ב"מצע פיטסבורג" ביחס לתנועה הציונית. על פי מצע פיטסבורג ראתה התנועה הרפורמית ביהדות, קבוצה אתנית-דתית ולא לאום. התנועה הרפורמית התנגדה לרעיון הציוני. ב"מצע קולומבוס", לעומת זאת, קבעה התנועה הרפורמית שהיהדות היא הנשמה של עם ישראל. העם היהודי הוא ישות היסטורית חשובה, והרפורמים רואים עצמם חלק מעם זה ותומכים בהקמת מדינה יהודית בארץ ישראל, הן כמולדת לעם היהודי והן כמרכז תרבותי חשוב לאומה. בתיקון זה קובעת התנועה הרפורמית כי ניתן לשלב בין יהדות לאומית-דתית לבין אמריקאיות.

צרפת

פתרון שאלה מספר 7 סעיף א'

מדיניות הביטחון של צרפת בין שתי מלחמות העולם

צרפת השתייכה לצד המנצח במלחמה, אך למרות זאת חששה מעוצמתה של גרמניה. הצרפתים זכו בהישגים טריטוריאליים (שטחי אלזס ולורייין חזרו לשליטת צרפת), אך למרות הניצחון הצרפתים לא חשו בטוחים ולכן **הובילו מגמה של קו קשוח כלפי גרמניה** בניסיון להחלישה ולהבטיח שלא תוכל לשוב ולתקוף את צרפת. החשש הצרפתי מפני גרמניה נבע גם מהעובדה, שאת הסכמי השלום והסדרי הביטחון, שנקבעו בסיום המלחמה בוורסאי ויצרו סדר חדש באירופה, צריכה הייתה למעשה צרפת לשמר לבדה, כי ארה"ב חזרה למדיניות חוץ בדלנית ולא הייתה שותפה להסכמים שנקבעו בוורסאי,

בבריה"מ היה משטר קומוניסטי שאינו מעורב במדיניות החוץ, ובין בריטניה לצרפת היו מחלוקות רבות בתחום מדיניות החוץ.

צרפת נפגעה קשות גם מבחינת כוח האדם, היא שילמה מחיר כבד בהרוגים ובפצועים (רובם גברים צעירים) והייתה בנחיתות מספרית משמעותית בהשוואה ליריבתה העיקרית – גרמניה. מסקנת המטכ"ל הצרפתי ומערכת הביטחון הצרפתית ממלחמת העולם הראשונה הייתה, שההגנה היא זו שניצחה במלחמה. **תפיסה הגנתית זו הוליכה את צרפת לבניית קו ביצורים אדיר שהשתרע לכל אורך גבול צרפת – גרמניה** אך לא נמשך לאורך הגבול הבלגי. מדובר היה במערכת ביצורים אדירה שנבנתה מבטון מתחת לאדמה וכללה עמדות ירי, חדרי אוכל מוגנים מהתקפת גזים ואת מיטב חידושי הטכנולוגיה של התקופה. (בסופו של דבר התברר שהתפיסה ההגנתית הצרפתית הייתה שגויה. נקודת התורפה הייתה העובדה שהקו לא נבנה לאורך הגבול הבלגי. במלחמת העולם השנייה תקפו הגרמנים את צרפת דרך בלגיה ובתוך כשבועיים הכניעו את הצרפתים כשהם מציגים את קו מזיינו ככלי ריק).

השפעת שתיים מתוצאות מלחמת העולם הראשונה על מדיניות הביטחון של צרפת:

1. **הבעיה הדמוגרפית:** צרפת הייתה המדינה ששילמה את המחיר הכבד ביותר בכוח אדם במלחמת העולם הראשונה. לצרפתים היו כ-1.4 מליון הרוגים ולמעלה מ-3 מליון פצועים, כאשר כמחצית מדור העתיד של המדינה – השנתון של גילאי 20-30 נהרג. אזורים שלמים בצרפת ננטשו מאוכלוסייתם הצעירה ונותרו בהם זקנים בלבד (תופעה זו כונתה "המדבר הצרפתי"). בשנות ה-30 סבלה צרפת ממצוקת כוח אדם המתאים להכשרה כחיילים ולוחמים. האבדות הכבדות במלחמת העולם הראשונה הביאו למצב בו חסרו שנתונים שלמים באוכלוסיה הצרפתית. בנתונים אלו **העדיפו הצרפתים לאמץ גישה הגנתית**, גישה שאמורה הייתה לדעתם לחסוך בקורבנות, כיוון שתפיסת ביטחון התקפית חייבה היקף כוח אדם גדול שלא עמד לרשות הצבא הצרפתי.

2. **הרס תשתיות:** בצפון מזרח צרפת התנהלו קרבות כבדים ביותר במהלך מלחמת העולם הראשונה.

מדובר באזורי התעשייה הכבדה של צרפת, שנפגעו קשות במלחמה. המלחמה הרסה גם את תשתיות התחבורה באזור, ושיקום התעשייה הצריך הון רב, שלא היה מצוי בצרפת. מצבה הכלכלי הקשה של צרפת בתקופה שלאחר מלחמת העולם הראשונה נבע גם מאובדן השקעות ברוסיה. בשנים שלפני פרוץ מלחמת העולם הראשונה השקיעה צרפת סכומי כסף גדולים בהקמת מפעלים ברוסיה. במהלך המלחמה התרחשה ברוסיה המהפכה הקומוניסטית (1917). בתוך זמן קצר הלאים השלטון ברוסיה את המפעלים הצרפתיים וכל השקעותיה של צרפת ירדו לטמיון. בנסיבות כלכליות קשות אלו **מעדיפה צרפת לנקוט בגישה הגנתית** שאינה מחייבת התחמשות נרחבת שהייתה מעל ומעבר ליכולתו של המשק הצרפתי המקרטע.

פתרון שאלה מספר 7 סעיף ב'

עמדתם של היהודים הוותיקים בצרפת בנוגע לנושאים: הרעיון הציוני, המאבק באנטישמיות, מעורבות פוליטית (על הנבחן היה להתייחס לשניים מהנושאים):

- הרעיון הציוני: היהודים הוותיקים נהנו מזה דורות מספר משוויון זכויות מלא (אמנציפציה) וראו עצמם "צרפתים בני דת משה". פירוש הדבר הוא, שיהודים אלו חשו נאמנות והזדהות עמוקים עם האומה הצרפתית וחשו צרפתים לכל דבר. לכן, פעילותם הציונית הייתה מינורית. הציונות קראה להקמת בית לאומי יהודי בא"י, דרישה המנוגדת להזדהות היהודים עם המדינות בהן חיו. כיוון שהיהודים בצרפת חשו נאמנות עמוקה לאומה הצרפתית, נפלה הקריאה לעזוב את צרפת ולהקים את ביתם הלאומי בא"י על אזניים לא קשובות ועמדתם של היהודים הוותיקים כלפי הרעיונות הציוניים היתה מסוייגת.

- המאבק באנטישמיות: בשנות ה-30 מתמודדים יהודי צרפת עם התגברות האנטישמיות במדינה מצד אחד, והשפעת הנאציזם בגרמניה על הכוחות הימניים הלאומניים בצרפת, מצד שני. עמדתם העקרונית של יהודי צרפת הייתה, שהדרך הטובה ביותר להתמודד עם האנטישמיות היא לסמוך על הדמוקרטיה הצרפתית. היהודים הוותיקים בחרו במדיניות של הרגעה ושקט פוליטי, כשהם מדגישים את הניטראליות הפוליטית שלהם. היהודים הצרפתים (הוותיקים) ראו בהגירת היהודים לצרפת ובייחוד בהגירת יהודי גרמניה את אחד הגורמים להתפרצות האנטישמיות. גישתם של יהודי צרפת הייתה שהתערורות תופעת האנטישמיות מקורה בחולשה חברתית העתידה לחלוף, ולא בתופעה כרונית ומושרשת בחברה הצרפתית (כפי שהייתה לדעתם, ברוסיה ובגרמניה). יהודי צרפת הוותיקים התנגדו לקחת חלק באסיפות המוניות שניהלה "הליגה הבינלאומית נגד אנטישמיות" שנוסדה ב-1928 ונאבקה בגורמים הפשיסטיים בצרפת. היהודים הוותיקים בצרפת פעלו לשילוב היהודים הזרים בחברה, בכלכלה ובתרבות במטרה להטמיע את המהגרים באוכלוסייה הכללית ובכך להפחית את גילויי האנטישמיות.

- מעורבות פוליטית: היהודים הוותיקים הקפידו על ניטראליות פוליטית. ניטראליות זו באה לידי ביטוי ביחס לתופעת האנטישמיות. היהודים הוותיקים בחרו שלא להגיב בפומבי לגילויי האנטישמיות ולא הצטרפו לארגונים שהקימו המהגרים היהודים שפעלו נגד תופעת האנטישמיות. הצרפתים הוותיקים נמנעו גם מהפגנת עמדות גלויות בנושאים יהודיים במטרה להדגיש את הניטראליות הפוליטית שלהם.

פתרון שאלה מספר 8 סעיף א'

העמדה של הממשל בצרפת בשאלת ההגירה אליה בשנות ה-20:

צרפת הייתה המדינה ששילמה את המחיר הכבד ביותר בכוח אדם במלחמת העולם הראשונה. כ-1.4 מליון צרפתים נהרגו ולמעלה מ-3 מליון נפצעו, כשמחצית מדור העתיד של המדינה – השנתון של גילאי 20-30 נהרג. אזורים שלמים בצרפת ננטשו מאוכלוסייתם הצעירה ונותרו בהם זקנים בלבד (תופעה זו כונתה "המדבר הצרפתי"). כדי להתמודד עם המחסור בגברים צעירים עודדה צרפת בשנות ה-20 הגירה ממזרח אירופה, מאיטליה, בלגיה, מהמזרח התיכון ומצפון אפריקה (סוריה, לבנון, אלג'יר, תוניס ומרוקו). בשנות ה-30, כאשר פרץ המשבר הכלכלי העולמי וצרפת נקלעה למצוקה כלכלית, חל שינוי בעמדה של הממשל בצרפת בשאלת ההגירה. כעת, נתפסו המהגרים כגורמים לאבטלה והמדיניות הייתה לסגור את השערים בפני מהגרים. בנוסף, התפתחו בצרפת בשנות ה-30 גילויי גזענות כלפי מהגרים.

פתרון שאלה מספר 8 סעיף ב'

שלוש טענות שמעלה הסופר הצרפתי נגד היהודים "הזרים" בצרפת (על הנבחן היה לציין שתיים):

- לטענת הסופר המהגרים האשכנזים מפולין ומרומניה **מתעקשים לשמור על בדלנות** ולא להשתלב בחברה ובתרבות הצרפתית.
- לטענת הסופר המהגרים האשכנזים מפולין ומרומניה **משתלטים על מקצועות המלאכה הזעירה** ("מקצועות המחט"): הלבשה, הנעלה, פרווונות, רצענות וכדומה, ומנשלים את היהודים הוותיקים ממקצועות אלה.
- לטענת הסופר המהגרים האשכנזים מפולין ומרומניה **מתחמקים מרשויות החוק**: מחקירה, מרשויות המס וממפקדים שמבצעים השלטונות.

תשובות מלאות לפרק זה ניתן למצוא בספרה של נעמי בלנק
"פני המאה ה-20. מדיקטטורה לדמוקרטיה – ממלחמה לשלום".

עמודים:

בריה"מ: 21-46; פולין: 51-71; ארה"ב: 76-99; צרפת: 112-126

פרק שני - גרמניה בימי הרייך השלישי, מלחמת העולם השנייה והשואה

בפרק זה על הנבחנים לענות על **שתי שאלות**, לפי אחת מהאפשרויות האלה:
שתיים מהשאלות 9-11, או על אחת מהשאלות 9-11, ועל אחת מהשאלות 12-13.

גרמניה הנאצית בשנים 1933-1934

פתרון שאלה מספר 9 סעיף א'

שריפת הרייכסטאג. בסוף פברואר 1933, ימים ספורים לפני הבחירות לרייכסטאג, עלה בניין הפרלמנט הגרמני באש. מחוץ לבניין הפרלמנט, נתפס פעיל קומוניסטי והנאצים האשימו אותו בשריפה. האירוע שימש את הנאצים כדי לחזק בגרמניה את אווירת הטרור ובמיוחד את ההסתה נגד הקומוניסטים. היטלר טען כי הקומוניסטים אחראים לשריפת הרייכסטאג ולכן יש לנקוט בצעדי חירום נגדם ונגד כל מי שמסכן את שלמותה וביטחונה של גרמניה. על רקע האירוע פורסמה הצו **להגנת ביטחון העם והמדינה** והתקנה **להגנת האומה מפני האלימות המסוכנת של הקומוניסטים**. על בסיס צווים אלה הושעו זכויות האדם והאזרח בגרמניה, הממשלה נקטה צעדי חירום נגד חשודים בבגידה והמפלגה הקומוניסטית הוצאה אל מחוץ לחוק. גרמניה הייתה בדרכה הבטוחה להפוך למדינת נאצית טוטליטארית.

ליל הסכינים הארוכות. בשלושים ביוני 1934, חיסלו אנשי הס. ס את צמרת אירגון הס. א ובראשם את ארנסט רוהם, לאחר שזה דרש מהיטלר לבצע מהפיכה שנייה בעלת אופי סוציאלי, ולעמוד בראש הצבא. אירוע זה שכונה "ליל הסכינים הארוכות" סייע להיטלר לבסס את מעמדו כמנהיג עליון, זה העומד מעל החוק, שדברו הוא דברה של גרמניה וכולם חייבים לו בציות מוחלט. חיסול צמרת הס. א היה חיסול האופוזיציה הפנימית להיטלר, חיסולו של מוקד כוח אלטרנטיבי להיטלר. בנוסף, סייע חיסול זה להיטלר לגייס את הצבא הגרמני הסדיר למימוש מטרותיו והכפפת הוורמאכט למרות המשטר הנאצי.

פתרון שאלה מספר 9 סעיף ב'

יהדות גרמניה מצאה עצמה מושפלת נוכח השינויים שכפה עליה המשטר הנאצי. הצעדים ההולכים ומחריפים של המשטר הנאצי נגד היהודים, במישור התעמולה והאווירה הכללית, במישור המשפטי-חוקי וכמובן במישור הכלכלי, הפכו את חיי היהודים לבלתי נסבלים. כך למשל **יום החרם** שנערך באחד באפריל 1933, בו הוצבו משמרות של אנשי ס. א. ליד חנויות ובתי עסק יהודים ומנעו מהציבור הגרמני לקנות בהם, סימל את תחילת דחיקתם של היהודים מחיי הכלכלה בגרמניה. **החוק להחזרת הפקידות המקצועית על כנה** ו**סעיף האריות שבו**, גרם לפיטורין של יהודים ממשרות ציבוריות ולאחר מכן להרחקתם ממקצועות חופשיים במסגרת השירות הציבורי והפרטי בגרמניה. צעדים נוספים כמו

טקסי שריפת הספרים, הבהירו לכל, כי מעמדה הרם של הקהילה היהודית בגרמניה חוסל על ידי המשטר הנאצי.

בקטע שהוצג בשאלה באו לידי ביטוי מספר דרכים בהן הציעה ההנהגה של יהודי גרמניה ליהודים להתמודד עם המצב. הנציגות הארצית של יהודי גרמניה בראשות ליאו בק הציעה מספר דרכי התמודדות:

- הרחבת חיי התרבות של הקהילה היהודית על ידי **הקמתו של איגוד התרבות היהודי** שאפשר ליהודים ליהנות מפעילות תרבותית מגוונת.
- פעילות של **סיוע כלכלי ומתן סעד לנזקקים** אשר כללו לשכות עבודה וקופות אשראי לסיוע.
- **הקמת רשת חינוך יהודית נפרדת** שהציעה פתרון לבעיית התלמידים היהודים שהושפלו בבתי הספר הכלליים והקמת בתי מדרש למבוגרים בהנהלת הפילוסוף היהודי-גרמני מרטין בובר.
- סיוע להגירה מסודרת של יהודים לארץ ישראל ולמקומות אחרים, כך למשל במסגרת **הסכם ההעברה** שנחתם בין ממשלת גרמניה לסוכנות היהודית בתיווכה של התנועה הציונית הגרמנית עלו לארץ ישראל כחמישים אלף יהודים בשנות השלושים המוקדמות עם מרבית רכושם.

"הסדר החדש"

פתרון שאלה מספר 10

הרעיון המרכזי של הסדר החדש אותו רצו הנאצים להנהיג באירופה, הוא הקמת אימפריה גרמנית אדירה בהתאם לאידיאולוגיה הנאצית, אימפריית הרייך הגרמני, שתכלול את כל המרחבים בין צרפת לבין הרי אורל. אימפריה זו תכפיף לשליטתם של הנאצים 200 מליון בני אדם. אירופה תנוהל על פי חוקים חדשים, בהתאם לתפיסת העולם הגזענית הנאצית, אשר יקבעו את מקומו של כל עם ועם בהירארכיה הנאצית. הארים שולטים, הסלאבים משועבדים וליהודים אין מקום בסדר החדש. במקביל קובע רעיון זה כי יש לנצל כלכלית את השטחים במזרח לשם מימוש מטרותיו של הרייך השלישי ושעבוד עמי מזרח אירופה, שישמשו עבדיו של העם הגרמני. רעיון מרכזי זה בא לידי ביטוי באמירתו של היטלר: ראשית: כבוש! שנית: שלוט! שלישית: נצל!

במהלך המלחמה נקטו הנאצים מספר צעדים על מנת ליישם מטרות אלו. אלה הם הצעדים המרכזיים (על הנבחן היה לציין שלושה):

- **אריזציה**- הנאצים החלו להעביר איכרים נאצים- ארים אל השטחים הכבושים במזרח אירופה. בתחילה הם העבירו כמאה אלף נאצים לפולין ואלה התיישבו על אדמתם של איכרים שיושבו מחדש. כלומר, החל תהליך של גירוש איכרים פולנים ועירוניים מאדמותיהם ורכושם. בסך הכל יושבו במהלך המלחמה למעלה ממיליון נאצים ארים באדמות במזרח.

- **ניצול כלכלי**- הנאצים ניצלו מבחינה כלכלית את השטחים הכבושים על תושביהם. הניצול התבצע באמצעות שיטות שונות כמו עבודות כפיה בקני מידה רחב הן של יהודים בגטאות ומחוצה להם והן של מיליוני פועלים סלאביים שהועברו בתנאים קשים מאוד למפעלי תעשייה בגרמניה, שם הועבדו במכרות, בסלילת כבישים, בתעשייה הצבאית ועוד.
- **שוד של אוצרות טבע ויצירות אמנות**- הנאצים שדדו את אוצרות האמנות הרבים בארצות הכיבוש מנהיגים נאצים בכירים כגרינג והימלר בלטו בתחום זה. כמו כן הם שדדו את אוצרות הטבע הרבים של המדינות הכבושות.
- **הקמת הגטאות מחנות הריכוז ומחנות ההשמדה** על מנת לחסל את יהדות אירופה. השמדת יהדות אירופה התבצעה בשלבים: תחילה רוכזו היהודים בגטאות שם דולדל מספרם עקב העוני הרעב וחוסר אמצעי המחיה, לאחר מכן, החל מיוני 1941 השמידו הנאצים באמצעות בורות הירי את יהדות ברית המועצות ולאחר מכן על בסיס החלטות ועידת ואנזה החלה השמדתם של יהודי אירופה באמצעות תאי גזים במחנות ההשמדה של אזור גנרל גוברנמן ובמחנה אושוויץ בירקנאו. בין השנים 1942 לסוף 1944 הושמדו באופן שיטתי במחנות ההשמדה הללו למעלה מארבעה וחצי מליון יהודים.

התמודדות עם קשיי החיים בגטו

פתרון שאלה מספר 11 סעיף א'

ראשי היודנראט ניסו לסייע ליהודים להתמודד עם קשיי החיים במגוון של דרכים (על הנבחן היה להסביר באמצעות **שתי דוגמאות**):

- **מאמץ לשפר את מכסות המזון על ידי יזמות כלכלית**. ראשי יודנראט רבים שכנעו את הנאצים בחיוניות הכלכלית של הגטו, ובאישור הנאצים הקימו בתוך הגטאות מפעלים רבים. במפעלים אלה קיבלו היהודים מנות מזון משופרות במקצת. ראשי היודנראט קיוו כי ככל שהגטו יוכיח את תרומתו לכלכלה הגרמנית, כך ישתפר היחס של הנאצים לגטו, עובדה שתבוא לידי ביטוי גם בכל הקשור להקצאת מזון משופרת. גישה זו כונתה: "הצלה ע"י עבודה".
- **ניסיון להאריך את חיי הגטו על ידי שיתוף פעולה עם הנאצים בתחומים רבים**. החל מתפיסת העבודה כמנגנון להצלה כפי שהדבר בא לידי ביטוי בגטו לודז' באמצעות יוזמותיו של רומוקובסקי, וכלה בשיתוף פעולה עם הנאצים גם בכל הקשור לשליחת יהודים לאקציות, על חשבון סכסוכים קשים עם המחתרת היהודית. ראשי היודנראטים בגטאות לודז', וילנה,

ביאליסטוק, וגטאות נוספים, הגיעו להכרה כי לא ניתן להציל אוכלוסיות שלמות, ולכן יש להקריב את החלקים הזקנים של הגטו לטובת הצלת יתר תושביו, "קידוש החיים". בגטו וילנה אף הסגיר גנס את אחד ממנהיגי המחתרת היהודית לנאצים, על בסיס ההכרה כי המחתרת פוגעת במאמציו, להארכת חיי הגטו.

- **דאגה לעניים חלשים ויתומים** - בגטאות השונים הוקמו בתי יתומים ובתי תמחוי אשר סיפקו מזון ליתומים וליסודות החלשים ביותר בגטו.
- **הפעלה של מערכת חינוך ותרבות** בגטאות השונים.

פתרון שאלה מספר 11 סעיף ב'

תנועות הנוער שהשתקמו לאחר ההלם הראשוני, מלאו תפקידים חשובים בכל הקשור לשמירה על הרוח היהודית האיתנה בגטו. תרומתן של תנועות הנוער להתמודדות עם המציאות בגטו:

- שיקום המסגרות הישנות וארגון מחדש של תנועות הנוער בתנאי הכיבוש הנאצי, זאת על מנת **לשמור על קיום פסי ועל גאווה לאומית ואישית** של הצעיר היהודי.
- **הישרדות רוחנית**. הייתה זאת משימה קשה להמשיך את עולם הרעיונות וההווי התנועתית בתנאי הגטו הרוויים פחדים וסכנות חיים. במצבים אלה קן התנועה היה המקום היחידי בו יכלו צעירים להתכנס, ולדון באופן חופשי ומשוחרר בסוגיות החברתיות והפוליטיות שהעסיקו את חברי התנועה. מעבר לזאת, קיימו תנועות הנוער פעולות חינוכיות מחתרתיות כגון: ארגון סמינרים, יצירה והפצה של עיתונות מחתרתית, קיום מסגרות הכשרה לתנועה ולעלייה לארץ ישראל הקמתן של ספריות חשאיות ועוד.
- חברי תנועות הנוער מילאו תפקיד מכריע **כאנשי קשר בין הגטאות המנותקים**. שליחים מבין חברי תנועות הנוער, נעו תוך כדי סיכון עצמי רב בין הגטאות השונים והעבירו מידע חשוב אודות המתרחש בגטאות. העיתונות המחתרתית שהם ייסדו מילאה תפקיד מכריע במסירות אינפורמציה לציבור היהודי, במיוחד בכל הקשור להשמדת היהודים במחנות ההשמדה.
- חברי תנועות הנוער השונות היוו את הגרעין הקשה לתנועת המחתרת היהודית שפעלה בגטאות החל מסוף 1942. כאשר התברר לחברי תנועות הנוער בגטו וורשה כי משמעות האקציות הגדולות שבוצעו בגטו היא שליחתם של יהודים למחנות השמדה, החלו חברי התנועות להפיץ עיתונות מחתרתית, שקראה ליהודים שלא להיכנע לנאצים, לא לצאת לאקציות ולמרוד.

יהודי צפון אפריקה במלחמת העולם השנייה

פתרון שאלה מספר 12 סעיף א'

- שלושה צעדים נגד היהודים שנקט ממשל וישי נגד היהודים בשנים 1940 – 1942 באלג'יריה.
משטר וישי באלג'יריה נקט בצעדים אנטי יהודיים בתחומים הבאים :
1. צו כרמייה בוטל ב – 7 באוקטובר 1940 ומעמדם החוקי של היהודים השווה למעמד הנתונים המוסלמים. במקומו פורסם "תקנון היהודים בצרפת". הצו החדש החיל על יהודי אלג'יריה את כל האיסורים שהוחלו על יהודי צרפת עצמה.
 2. ב – 1942 הוצאו תקנות וגזירות חדשות שכללו אריזאציה של רכוש יהודי. וכן הוטל איסור על היהודים לעסוק במקצועות הקשורים באופן כלשהו עם החברה הצרפתית.
 3. במוסדות חינוך הונהגה שיטת ה"נומרוס קלאוזוס", ונקבעה מכסה מוגבלת של יהודים. כמו כן, הוטלו הגבלות על השתתפות של יהודים במסגרות חברתיות ותרבותיות אחרות.
 4. עשרות מחנות הוקמו ואלפי יהודים נשלחו אליהם באשמת פעילות חתרנית או פעילות בשוק השחור. בין הנשלחים היו גם חיילים יהודיים – אלג'יראיים שרוכזו ואולצו לעבוד בעבודות כפייה שונות.

פתרון שאלה מספר 12 סעיף ב'

- הפעולות של היהודים בתגובה למדיניות השלטון נגדם :
1. בתחום החינוך הקהילה נאלצה למצוא פתרונות חירום לאלפי התלמידים שסולקו מהחינוך הממלכתי.
 2. הנסיבות שתיארנו הובילו לגיוסם של רבים מיהודי אלג'יריה לתנועת המחתרת הצרפתית שהחלה להתגבש כבר בסוף 1940 ביזמתם של מספר צעירים יהודיים, חלקם קצינים לשעבר בצבא הצרפתי. ברחבי אלג'יריה הוקמו מספר תאי מחתרת נוספים על ידי יהודים וב – 1942 התאגדו כל ארגוני המחתרת היהודיים ויצרו קשר עם קציני צבא צרפתיים ועם אנשי השירות החשאי ויצרו קשר עם הכוחות האמריקניים.

יהודי תונסיה בימי הכיבוש הנאצי (נובמבר 1942 עד מאי 1943)

פתרון שאלה מספר 13 סעיף א'

הגורמים שהשפיעו על מדיניות הנאצים נגד היהודים בתוניסיה בימי הכיבוש הנאצי:

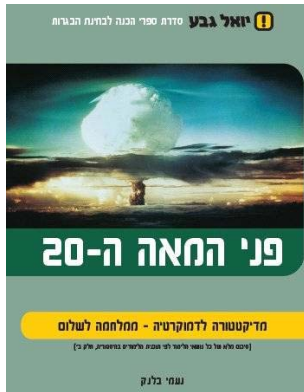
1. המושל אסטבה, שהיה נוצרי אדוק, הוציא לפועל את הצווים והתקנות באופן חלקי בלבד, עיכב את ביצועו של "תקנון היהודים" ואף גילה יחס אוהד ליהודים.
2. היהודים זכו גם ליחס אוהד מצד הנציגים האיטלקיים במדינה. האיטלקים הכשילו את יישום תוכניות האריואציה של רכוש יהודי שתכננה ממשלת וישי. שלטונות איטליה ביקשו מהגרמנים לא להחיל את הגזירות הגזעניות על יהודים ממוצא איטלקי.
3. האוכלוסייה המוסלמית המקומית ראתה ביהודים חלק מהמשטר הקולוניאלי. כשצרפת נכבשה על ידי הגרמנים הניחו מוסלמים רבים כי ניתן להביס את השלטון הקולוניאלי הצרפתי שהיהודים הם חלק ביטויי השנואים. בקרב האוכלוסייה המוסלמית החלה הסתה אנטי יהודית. כרוזים קראו לבצע טבח ביהודים הופצו בתוניס ובמקומות רבים הותקפו בתים וחנויות של יהודים. השלטונות יחסו זאת לנטייתם האנטי יהודית הטבעית של המוסלמים.

פתרון שאלה מספר 13 סעיף ב'

הצעדים שנקטו הנאצים כלפי היהודים בתוניסיה:

1. ועד הקהילה היהודית בוטל והוקם ועד חדש שתפקידו היה לגייס 2,000 יהודים לעבודות כפייה. מאחר והועד הצליח לגייס רק 120 יהודים תפסו הגרמנים עשרות בני ערובה ממנהיגי הקהילה היהודית ופתחו במאסרים המוניים ברובע היהודי. הועד המשיך בניסיונותיו לגייס יהודים וכך הפך לגורם המתווך בין היהודים לגרמנים ולגורם המטפל בענייני הקהילה היהודית.
2. הנאצים גייסו אלפי צעירים יהודים לעבודות כפייה שפוזרו בכ – 30 אתרים ומחנות. המחנה הגדול והקשה ביותר היה בבזרתה. השמירה על המחנות התרופפה ככל שהתערער מצבו של הצבא הגרמני ורבים ברחו מן המחנות.
3. יהודים נאלצו לשלם לנאצים סכומי כסף גדולים ורכושם הוחרם. על היהודים הוטל לשלם לגרמנים קנסות כבדים בשל "אחריותם" להתקפה האנגלית – אמריקאית על צפון אפריקה.

תשובות מלאות לפרק זה ניתן למצוא בספרה של נעמי בלנק
"פני המאה ה-20. מדיקטורה לדמוקרטיה – ממלחמה לשלום".

עמודים:

גרמניה הנאצית בשנים 1933-1934: 142-164; "הסדר החדש": 220-223

על הנבחנים לענות על שאלות באחת משתי האפשרויות:
אפשרות א' פרק שלישי, אֶו אפשרות ב' - פרק רביעי.

פרק שלישי - אפשרות א'

על הנבחנים לענות על אחת מהשאלות בנושא ההרחבה על השנים 1945-1950,
(שאלות 14-16), ועל אחת מהשאלות ביחידת הגישור על המזרח התיכון ומדינת ישראל
משנות ה-50 עד שנות ה-70 (שאלות 17-19).

נושא הרחבה: נושאים נבחרים מתולדות ישראל והעמים 1945-1950

"המלחמה הקרה"

פתרון שאלה מספר 14 סעיף א'

חששו של טרומן על פי הקטע:

טרומן חשש שהמצור הרוסי על ברלין עלול להצית מלחמה עם ברית-המועצות. טרומן חרד פן תקרית
מקומית שמקורה ב"טייס רוסי, שאצבעו קלה על ההדק", תדרדר למלחמה כוללת עם ברית המועצות.

בתגובה למצור הרוסי על ברלין פעלה ארצות-הברית כך :

החלטת ארצות-הברית הייתה להפעיל "רכבת אווירית" שתסייע לתושבי מערב ברלין הנצורים. מאות מטוסים אמריקאים העבירו במשך כשנה מיליוני טונות של אספקה לתושבי מערב ברלין הנצורים: מזון, תרופות, דלק, פחם ומוצרים נוספים. כדי למנוע פגיעה במטוסי התובלה מצידה של ברה"מ, הציבה ארה"ב על אדמת אירופה טייסות קרב נושאות חימוש גרעיני שירתעו את הרוסים.

פתרון שאלה מספר 14 סעיף ב'

במשבר ברלין "מצמצו הרוסים ראשונים" והביעו נכונות להסיר את המצור שהטילו על מערב ברלין. במאי 1949, לאחר כשנה של מצור ובעקבות מגעים דיפלומטיים בין שני הצדדים, הסירו הרוסים את המצור על ברלין. משבר ברלין החרף את ניגודי האינטרסים בין ארה"ב וברה"מ והאיץ את המלחמה הקרה. המשבר הוכיח את נחישות המערב לבלום את כוונות ההתפשטות של ברה"מ. היה זה ניצחון לקו התוקפני בממשל האמריקני, שגרס, שרק מדיניות תקיפה ובלתי מתפשרת תוכל לבלום את ברה"מ. המשבר הגביר את המתח בין שתי המעצמות כאשר שתיהן "מהלכות על הסף" וכמעט מוצאות עצמן מתעמתות ישירות זו עם זו.

העברת שאלת ארץ-ישראל לדין באו"ם

פתרון שאלה מספר 15 סעיף א'

השיקולים שהשפיעו על בריטניה להעביר את שאלת ארץ-ישראל לדין באו"ם :

1. **עמדת ארצות-הברית**: ממשלת בריטניה, ובעיקר שר החוץ הבריטי בוויין, התאכזבו קשות מחוסר הנכונות האמריקאי לתמוך בתוכניות לפתרון בעיית ארץ-ישראל שאותן יזמו. בנאום בפרלמנט הבריטי תקף בוויין באופן חריף את טרומן והאשים אותו באחריות העיקרית לכך שכל הניסיונות הבריטיים לפתור את בעיית ארץ-ישראל נכשלו.
2. **מצבה הכלכלי והפוליטי של בריטניה**: בריטניה שלאחר מלחמת העולם השנייה מצויה בקשיים כלכליים. החזקת הצבא הבריטי בארץ-ישראל (שמנה 100 אלף חיילים!) עלתה הון רב בזמן שהגרעון הבריטי הלך ותפח. גם המפלגה השמרנית באופוזיציה, בהנהגת וינסטון צ'רצ'יל, תקפה בחריפות את ממשלת הלייבור המחזיקה כוחות צבא עצומים בארץ-ישראל במאבק חסר תכלית נגד היהודים.
3. **תקווה בריטית שהאו"ם ייכשל בפיתרון בעיית ארץ-ישראל**: קיימת טענה שכאשר החליט בוויין להעביר את הטיפול בנושא ארץ-ישראל לאו"ם, הוא הניח כי הארגון הבינלאומי,

שהוקם פחות משנתיים קודם לכן, לא יצליח לגבש פיתרון מוסכם ואז יחזור המנדט לבריטניה וינתן לה חופש פעולה לנהוג כרצונה.

4. **הפעילות המזוינת של הישוב**: קיימת טענה כי פעולות "תנועת המרי העברי" ואחר כך פעולותיהם של האצ"ל והלח"י, הפכו את השהות בארץ-ישראל לבלתי נסבלת עבור הבריטים, עד שבווין נאלץ לפנות לאו"ם כדי למצוא בחסותו פיתרון לבעיה.

פתרון שאלה מספר 15 סעיף ב'

ההחלטה שהתקבלה באו"ם בשאלת ארץ-ישראל, בכ"ט בנובמבר 1947
הצעת החלוקה קבעה תאריך יעד לסיום המנדט הבריטי בארץ-ישראל ולהענקת עצמאות למדינות היהודית והערבית. ממשלת בריטניה נדרשה לסיים את שהותה בארץ-ישראל ולפנות את כוחותיה לא יאחר מ-1 באוגוסט 1948. הבריטים הודיעו שיקדימו לעזוב ויפנו את כוחותיהם עד ל-15 במאי 1948. הבריטים נדרשו לפנות שטח המכיל נמל ימי עד ל-1 בפברואר 1948 כדי לאפשר עלייה יהודית ניכרת. חודשיים לאחר פינוי הכוחות הבריטים, ובכל מקרה לא יאחר מה-1 באוקטובר 1948, יוקמו המדינות העצמאיות, היהודית והערבית, והמשטר הבינלאומי המיוחד בירושלים. ועדת ביצוע של האו"ם בת חמישה חברים תקבל מידי בריטניה את הממשל האזרחי ותעבירו בהדרגה לשתי המדינות החדשות.
גבולות המדינה היהודית: בהתאם להחלטת החלוקה תשתרע המדינה היהודית על שטח הגליל המזרחי, רצועת החוף מחיפה בצפון עד באר-טוביה בדרום ואיזור הנגב, להוציא רצועת עזה. ירושלים תוקם כגוף נפרד במשטר בינלאומי מיוחד ותנוהל על-ידי האו"ם. בשאר שטחה של ארץ-ישראל המערבית תקום המדינה הפלסטינית.

השלב השני במלחמת העצמאות

פתרון שאלה מספר 16 סעיף א'

- במהלך ההפוגה הראשונה נערכה מדינת ישראל כך:
- במהלך חודש יוני הופך ארגון "ההגנה" לצה"ל.
 - האצ"ל והלח"י פורקו בעקבות פרשת אלטלנה.
 - צה"ל החל לקלוט תגבורות וכלי נשק חדשים ובהם כלים ראשונים של ארטילריה, שריון וחיל אוויר.

פתרון שאלה מספר 16 סעיף ב'

מבצע יואב

ב-15 באוקטובר 1948, החל מבצע יואב. מטרת המבצע היו ליצור קשר בין אזורי השפלה, שהיו בשליטת המדינה היהודית, לבין אזור הנגב, באמצעות השתלטות על רצף מאחזים שהקימו המצרים ובכך לפרוץ את המצור המצרי על הנגב. ב-16 באוקטובר החל המבצע בפיקודו של יגאל אלון ובהשתתפותן של ארבע חטיבות: חטיבה 8 המשוריית, חטיבת גבעתי, חטיבת יפתח וחטיבת הנגב ובהמשך הצטרפה אליהן חטיבת עודד. במהלך המבצע תקע צה"ל טריזים, שכיתרו חלק מן הצבא המצרי. הדרך ליישובי הנגב נפרצה ונכבשו חלץ, באר שבע וכל האזור הצפוני, למעט כיס פאלוגיה שבו כותרה חטיבה מצרית. כשהובטח חיבור הנגב למדינת ישראל, התפנה צה"ל לפעילות צבאית בגליל.

מבצע חירם

ב-29 באוקטובר 1948 החל מבצע חירם. מטרת המבצע היו לחסל את פעילות קאוקג'י וצבא ההצלה בגליל המערבי ולהציב קו הגנה על הגבול הצפוני של הארץ. במבצע השתתפו ארבע חטיבות: חטיבה 7, חטיבת עודד, חטיבת גולני וחטיבת כרמלי. המערכה הוכרעה בפחות מיומיים. חטיבה 7 כבשה את מירון, גוש חלב וצומת סאסא, לאחר מכן נכבש קיבוץ מלכיה, ואנשי החטיבה חצו את הגבול והגיעו עם חטיבת כרמלי עד לנהר הליטני בלבנון. 14 כפרים ערבים נכנעו. כוחות צבא ההצלה הוכו וברחו והוסר כל איום צבאי ערבי בגליל העליון למעט אזור משמר הירדן, בו שלטו הסורים. האזור לא נכבש במערכה צבאית, אך פונה מכוחות סוריים במסגרת שביתת הנשק. בתמורה, מסרה ישראל את ארבע עשר הכפרים הערבים שנכבשו בדרום לבנון.

מבצע חורב

מבצע חורב נועד לסלק כליל מדרום הארץ את הצבא המצרי לכיוון סיני. במבצע השתתפו חטיבת אלכסנדרוני, חטיבת גולני, חטיבה 8 המשוריית, חטיבת הנגב וחלק מחטיבת הראל. המבצע החל בלילה שבין 22 ל-23 בדצמבר, בהתקפת הטעייה של חטיבת גולני על הכוח המצרי בדיר אל בלח שברצועת עזה. המצרים הניחו כי בכונת הישראלים לבתר את רצועת עזה וריכזו באזור את כוחותיהם. חטיבת גולני המשיכה בפעולות הסחה שנמשכו כשלושה ימים. כוחות אחרים תקפו את הכוחות המצריים בניצנה והצליחו לפתוח את הכביש מניצנה לבאר שבע. נוסף על כך נקבעה מטרה נוספת והיא לכבוש את מרחב רפיח ולנתק את רצועת עזה מצפון סיני. הקרבות היו רחבים בהיקפם וכללו את חיל האוויר ואת חיל הים. צה"ל נחל בהם נצחונות מזהירים. כוחות צה"ל הגיעו עד לאל עריש ורובו של הצבא המצרי גורש אל מעבר לגבולות ארץ ישראל למעט כיס פאלוגיה ורצועת עזה. ניצחון זה הביא את המצרים להניח את נשקם ולהודיע על נכונותם לפתוח במו"מ על שביתת נשק.

יחידת גישור: המזרח התיכון ומדינת ישראל משנות ה-50 עד שנות ה-70

פתרון שאלה מספר 17

קשיים של מדינת ישראל בקליטת העולים בשנות ה-50:

1. **קושי כלכלי – העדר משאבים:** למדינת ישראל הצעירה לא היה די כסף לקליטת העולים. בנוסף, התקשה המשק הישראלי הצעיר לספק מזון לאוכלוסייה, שהכפילה עצמה בתוך שנים ספורות. מרבית העולים היו ניצולי שואה ויהודים מארצות האסלאם, שהגיעו לישראל חסרי כל ולא היו מסוגלים לדאוג לעצמם.
2. **קושי במציאת מקומות דיור:** המוני העולים שהגיעו לארץ, התקשו למצוא מקומות דיור. רובם היו חסרי כל ולא היה ביכולתם לרכוש בעצמם דירות. המדינה התקשתה להציע פתרונות דיור בהיקף רחב, למאות אלפי העולים.
3. **קושי בתחום החינוך והתרבות:** העולים לארץ, בשנים הראשונות לקיום המדינה, הגיעו מארצות שונות, וההבדלים התרבותיים והמנטאליים ביניהם היו רבים. חלק מהעולים לא ידעו את השפה העברית והיו חסרי מיומנויות למידה. המדינה הייתה צריכה להקים מערך חינוכי נרחב, שיעניק השכלה למאות אלפי עולים, למרות ההבדלים הניכרים ברקע הלימוד וההשכלתי של העולים, והעובדה שדיברו במגוון שפות.

פתרון שאלה מספר 18

השפעות של מלחמת ששת הימים על מדינת ישראל בתחומים שונים (על הנבחן היה לציין שתיים):

- **התחזקות כוחה הצבאי של ישראל:** מלחמת ששת הימים שינתה באופן דרמטי את מעמדה של ישראל במזרח התיכון. מדינת ישראל הנחיתה מהלומה מוחצת על שלוש מדינות ערב: מצריים סוריה וירדן והשתלטה על רמת הגולן שהייתה בשליטת סוריה, על שטחי יהודה ושומרון בהם שלטה ירדן ועל רצועת עזה וסיני בהם שלטה מצרים. ישראל הגדילה את שטחה פי שלושה וכעת נהנתה מעומק אסטרטגי שהיה חסר לה מיום הקמתה. בנוסף, פגעה ישראל משמעותית בכוחן הצבאי של שכנותיה הערביות, כשהיא מחסלת את חיילות האוויר של מצריים וסוריה, את מרבית החימוש הכבד שברשותן ופוגעת קשות גם בצבא הירדני.
- **תנופת פיתוח כלכלית:** שנת 1966 שקדמה למלחמת ששת הימים הייתה שנה של מיתון חריף במשק הישראלי. הניצחון במלחמת ששת הימים המריץ את הכלכלה והחזיר את ישראל לפסים של שגשוג וצמיחה. הממשלה יזמה פרויקטים כלכליים והשקיעה כספים במיזמים ביטחוניים, שהבולט בהם היה הקמת "קו בר-לב", קו ביצורים לאורך תעלת סואץ. התנופה הכלכלית ניזונה גם מהשימוש בכוח עבודה ערבי זול מהשטחים שנכבשו במלחמה.

- **אופוריה לאומית:** הניצחון הסוחף במלחמת ששת הימים העלה את המורל הלאומי לשיאים שלא היו כדוגמתם במדינת ישראל. ממצב של חרדה קיומית עברה ישראל בתוך שבוע לניצחון מזהיר, כשהיא מוחצת את המדינות הערביות השוכנות בגבולותיה. התחושה בציבור הישראלי הייתה, שישראל הפכה למעצמה אזורית, ויוקרתו של צה"ל וקציניו הרקיעה שחקים. גם ההנהגה המדינית בישראל הפכה שותפה לתחושת שיכרון הכוח ולהרגשה שמדינות ערב ספגו מפלה ניצחת ממנה לא יתאוששו עוד זמן רב. [ביטוי לתחושה זו ניתן למצוא בדברים שאמר שר הביטחון משה דיין שנים ספורות לאחר המלחמה: "טוב שארם-א-שייך בלי שלום, משלום בלי שארם-א-שייך". במילים אחרות, ישראל כה חזקה שלא תוותר על גרגיר חול מהאדמות שכבשה במלחמת ששת הימים (שארם-א-שייך היא הנקודה הדרומית ביותר בסיני)].

פתרון שאלה מספר 19

שתי השפעות של מלחמת יום הכיפורים על החברה בישראל:

- **ניצחון צבאי בשדה הקרב לצד מחיר מלחמה כבד:** צה"ל הצליח, למרות ההפתעה ותנאי הפתיחה הקשים של המלחמה ליטול את היוזמה ולעבור ממגננה למתקפה. בסיום המלחמה ניצב צה"ל בטווח תותחים מדמשק (40 ק"מ מהבירה הסורית) וחדר לעומק השטח המצרי כשהוא מגיע למרחק 70 ק"מ מקהיר. אך המחיר ששילמה ישראל היה כבד ביותר: למעלה מ-2200 הרוגים, כ-5200 פצועים, 301 שבויים ועשרות נעדרים. צה"ל שילם מחיר כבד באבדות שריון ומטוסים והמשק הישראלי ספג מהלומה כלכלית.
- **מחאה ציבורית וזעזועים פוליטיים:** כחודש לאחר סיום מלחמת יום הכיפורים הוקמה ועדת חקירה ממלכתית "ועדת אגרנט" לבחינת המחדלים שהובילו לחוסר המוכנות הישראלי בפרוץ המלחמה. באפריל 1974 פרסמה הוועדה דו"ח ביניים והמליצה על הדחת הרמטכ"ל [דוד אלעזר] ופיטוריהם של שורת קצינים בכירים. במפתיע, לא מצאה הוועדה דופי בהתנהגות שר הביטחון משה דיין ושיבחה את התנהגותה של ראש הממשלה גולדה מאיר. כתוצאה מאי לקיחת אחריות של הדרג הפוליטי לתוצאותיה הקשות של המלחמה, החלה תנועת מחאה ציבורית שבראשה עמדו קצינים וחיילים, בדרישה להתפטרות הממשלה [המפורסם שבמנהיגי המחאה הוא רס"ן מוטי אשכנזי, מפקד המוצב היחיד בתעלה שלא נפל בידי המצרים]. כתוצאה מההפגנות והלחץ הציבורי התפטרה ממשלת גולדה והממשלה החדשה שהוקמה על-ידי יצחק רבין ביוני 1974 לא כללה את דיין. הביקורת הציבורית סללה את הדרך למהפך הפוליטי ב-1977 בו עלתה לראשונה לשלטון מפלגת "הליכוד" בראשותו של מנחם בגין.

תשובות מלאות לפרק זה ניתן למצוא בספרה של נעמי בלנק
"פני המאה ה-20. מדיקטורה לדמוקרטיה – ממלחמה לשלום".

עמודים:

"המלחמה הקרה": 273-271 ; העברת שאלת א"י לדיון באו"ם: 297-303;

השלב השני של מלחמת העצמאות: 334-349;

קליטת העולים בשנות ה-50: 441-448 ;

השפעות מלחמת ששת הימים על מדינת ישראל: 413-416; ההשפעות של

מלחמת יום הכיפורים על החברה בישראל: 426-426

פרק רביעי - אפשרות ב'

על הנבחנים לענות על אחת מהשאלות בנושא ההרחבה על המזרח התיכון ומדינת ישראל

משנות ה-50 עד שנות ה-70 (שאלות 20-22),

ועל אחת מהשאלות ביחידת המבוא על השנים 1945-1950 (שאלות 23-25).

נושא הרחבה: המזרח התיכון ומדינת ישראל משנות ה-50 עד שנות ה-70

מצרים בתקופת שלטונו של נאצר

פתרון שאלה מספר 20 סעיף א'

המטרות של נאצר במדיניות הפנים של מצרים :

- לבסס את מעמדו ושלטונו במצרים.
- הנהגת רפורמה כלכלית וצמצום הפערים החברתיים במצרים בין בני המעמד הגבוה לבין בני המעמד הגבוה למעמד הנמוך.
- הנהגתו של סוציאליזם ערבי, מדיניות כלכלית-חברתית שתבסס על מודל ריכוזי-סוציאליסטי.

הצעדים שנקט כדי להגשים מטרות אלה :

- 1. בשנים הראשונות של המשטר החדש נעקרו מן השורש שרידי המשטר הישן.** המלוכה בוטלה ומצרים הוכרזה כרפובליקה. בפועל לא התקיים במצרים שלטון רפובליקני, אלא שלטון צבאי-דיקטטורי. המפלגות הישנות ובהן מפלגת הוופד הוצאו אל מחוץ לחוק ורכושן הוחרם. במקום המפלגות הותיקות הוקם ארגון השחרור הלאומי, שהפך ל"איחוד הלאומי" ואחר כך ל"איחוד הערבי הסוציאליסטי". ארגונים אלה נועדו לגייס תמיכה במשטר החדש באמצעות שכנוע ההמונים להאמין בדרכו, תוך שליטה מלאה באמצעי התקשורת, בענפי האמנות ובמערכת החינוך.
הנשיא שעמד בראש הרפובליקה נבחר כביכול על ידי האסיפה הלאומית, וריכוז בידי סמכויות חקיקה וביצוע. פעילות פרלמנטרית לא התקיימה, ועמדות המפתח במדינה נמסרו לאנשי צבא נאמנים לנאצר.
המאבק ביריבים פוליטיים היה אחד ממאפייני משטרו של נאצר. בהוראתו של נאצר נערכו טיהורים רחבים בקרב קצינים ופוליטיקאים, שהואשמו בקשירת קשר נגד המשטר. תנועת "האחים המוסלמים" פורקה, כמה ממנהיגי הוצאו להורג, ונאסר עליה לקיים כל פעילות. נאצר ראה בתנועה זו גורם מתסיס שאיים על שלטונו.
- 2. הונהגה רפורמה חקלאית, ששמה קץ למעמד המועדף של בעלי האחוזות הגדולים.** הרפורמה הגבילה בהדרגה את הרכוש הקרקעי של בעלי האחוזות הגדולים, ובתחילת שנות ה-60 הועמדה מכסת הקרקע המותרת לבעלות יחיד על 210 דונם בלבד. הקרקעות שהופקעו חולקו בין מאות אלפי מחוסרי קרקע, שאורגנו באגודות שיתופיות לעיבוד קרקעותיהם. לשיפור דרכי העיבוד החקלאי ולהרחבת האדמות החקלאיות הורחבה ושוכללה מערכת ההשקיה.
בעידודו של נאצר ובמימונה של ברית המועצות הוקם **סכר אסואן**, ששינה את חייהם של מאות אלפי פלאחים, ונחשב לאחד ההישגים החשובים ביותר של שלטון נאצר. כדי להשיג מימון נוסף לבנייתו הלאימה מצרים את תעלת סואץ ב-1956. בניית הסכר נמשכה כעשר שנים, ובאמצעותו סיפקה מצרים חשמל זול לתושביה, והגדילה משמעותית את השטחים המעובדים ואת התפוקה החקלאית.
- 3. הנהגתו של סוציאליזם ערבי.** תחת הדגל הסוציאליסטי החל בהלאמת הונם של זרים ובני מיעוטים, ובהמשך התרחב מעגל ההלאמה וכלל בנקים, מפעלי תעשייה, מערכות תחבורה, סחר חוץ ומכרות. כל הפעולות האלה נועדו להפוך את המשק המצרי למשק ריכוזי ומתוכנן, שבו המדינה תתכנן את הפעילות הכלכלית, תכוון אותה ותפקח עליה.
הסוציאליזם המצרי, בניגוד לסוציאליזם בברית המועצות, לא ביטל את הרכוש הפרטי לחלוטין. היוזמה הפרטית המשיכה להתקיים במשק שרובו רוכז וכוון על ידי המדינה.
החקיקה הסוציאליטית בתחומים בריאות, חינוך והגנה על זכויות העובד הורחבה, וכן נקבע מונופול של המדינה על התוצרת החקלאית שסופקה לתושבי מצרים, כדי לצמצם את הרעב.

המטרות במדיניותו התוקפנית של נאצר כלפי מדינת ישראל:

1. נאצר שאף לחזק את מעמדו ולעמוד בראש המאבק בישראל. נאצר זכה להישג מדיני עצום למרות המפלה הצבאית במלחמת סיני. כוחו בקרב מדינות העולם השלישי התחזק כמנהיג שהצליח להביס את האימפריאליזם המערבי ואת הגורם הציוני. במקביל התחזק מעמדו בעולם הערבי, והשפעתו על הנעשה במדינות ערב הלכה וגברה.

2. נאצר שאף לחזק את השותפות בין מצרים לבין בריה"מ. יחסי ברית המועצות ומצרים התהדקו, הן בשל השותפות האידיאולוגית והנהגתו של סוציאליזם ערבי, והן כחלק מהמאבק הבין גושי בין ברית המועצות לארצות הברית. ברית המועצות ראתה במצרים גורם חשוב בעולם הערבי, מעין צינור שבעזרתו תגדיל את השפעתה, ולכן הזרימה למצרים נשק בכמויות גדולות, שאך הגביר את תחושת הביטחון המצרית.

הצעדים שנקט בחודש מאי 1967 המבטאים מדיניות זו:

1. **ב-14 במאי 1967 נכנסו יחידות מצריות ראשונות לסיני.** ההיענות המצרית למתן סיוע לסוריה הייתה חלק מהסכם הגנה שעליו חתמו שתי המדינות בנובמבר 1966. בימים שלאחר מכן תוגבר משמעותית הכוח המצרי בסיני. צעדים אלה היו המהלכים הראשונים שהובילו למלחמת ששת הימים.

2. **נאצר דרש מכוחות האו"ם לפנות מיד את סיני.** בקשתו של נאצר הופנתה למזכ"ל האו"ם **או-תאנט**, ובאופן תמוה נענתה במהרה בחיוב. ביקורו של או-תאנט בקהיר לא הוביל לשינוי החלטתו של נאצר. כידוע, בתום מלחמת סיני הוצבו כוחות האו"ם כחיץ בין ישראל למצרים, וכך נשמר השקט היחסי בגבול בין שתי המדינות ופעילות הפדאיון פחתה משמעותית. יציאת כוחות האו"ם הובילה ליצירת קו עימות חזיתי בין צבאות מצרים לצה"ל, והמתח באזור גבר.

3. ב-26 במאי 1967, עשרה ימים לפני פרוץ המלחמה, בעת ביקורו בבסיס חיל האוויר המצרי בסיני הודיע נאצר על **סגירת מצרי טיראן** ועל נכונות למלחמה טוטלית בישראל. ניסיונותיה הדיפלומטיים של ישראל באותם ימים לעצור את ההידרדרות לא צלחו. שר החוץ אבא אבן לא הצליח לשכנע את בריטניה, את ארצות הברית ואת מועצת הביטחון של האו"ם כי יש למנוע את סגירת המצרים, ובכך למנוע את המצור על ישראל. סגירת המצרים הייתה בניגוד להסכמים שנחתמו בתום מלחמת סיני בערבותן של במעצמות, פגעה בכלכלתה של ישראל ונחשבה להתגרות בישראל.

עלייה וקליטה

פתרון שאלה מספר 21 סעיף א'

הקשיים של מדינת ישראל בתהליך קליטת העולים בשנות ה-50 :

1. **מחסור חמור במזון** . מחסור זה נבע מן הקושי לייצר כמויות גדולות של מזון או לקנותן, בשל היעדר תקציבים. בישראל הוחלט על מדיניות צנע. שנותיה הראשונות של המדינה מזוהות עם **משטר הצנע**. המשטר התבסס על שיטה כלכלית, שהנהיגה קיצוב לשורת מוצרים חיוניים בנקודות, שחולקו בכמות שווה על ידי הממשלה לכל התושבים. בתחילה כללה הקצבה זו בעיקר מוצרי מזון בסיסיים (שמן, סוכר, מרגרינה) ואחר כך נכללו גם ביגוד, הנעלה וכלי בית (רהיטים "לכול"). המחירים של מוצרים אלה היו קבועים ואחידים, ופיקוח הדוק הופעל על שמירתם. הקיצוב השפיע מאוד על חיי היום יום של כל התושבים. משטר הצנע פעל באחריותו של שר ההספקה והקיצוב דב יוסף, שזכה לגיבוי מצדו של ראש הממשלה דוד בן גוריון.

הנחת היסוד שעמדה בבסיס מדיניות הצנע הייתה כי המדינה הצעירה מצויה בתקופת חירום, המחייבת ריכוז כל המקורות הכלכליים בידיה. ריכוז הכלכלה וניהולה על ידי המדינה יבטיחו את קיומה ואת המינימום הדרוש לכל תושביה.

2. **מחסור בדיור**. בעיית הדיור הייתה חמורה במיוחד. בשלב הראשון נקלטו העולים במחנות מעבר שהבולט בהם היה "שער העלייה" בחיפה. כשגדל מספר העולים והצפיפות במחנות הייתה בלתי נסבלת, הוחלט ביוזמתו של מנהל מחלקת ההתיישבות של הסוכנות היהודית **לוי אשכול**, להקים מעברות. המעברות פורקו כעבור מספר שנים, ותושביהן נקלטו בעיירות פיתוח ובשכונות בערים הגדולות.

צורות הקליטה שהזכרנו גרמו לבעיות חברתיות ארוכות שנים, שמדינת ישראל מנסה להתמודד עמן עד היום.

המעברות היו שיכונים זמניים שבהם התגוררו העולים באוהלים, בפחונים או בצריפים ועבדו בעבודות דחק, תוך קבלת סיוע מהמדינה, עד אשר יגיעו לשיכון קבע (השם מעברה נקבע בשל ארעיות שיכונים אלה).

המעברות פוזרו לאורכה ולרוחבה של המדינה, הן כדי למצוא פתרונות דיור לעולים, והן כדי לפזר את האוכלוסייה על פני אזורים רבים ברחבי הארץ ולהפריח את השממה.

3. **קיומם של סטראוטיפים שליליים על יהודי ארצות האיסלאם**. חלק מהציבור בישראל, חלק מההנהגה וחלק מהעוסקים בתהליך הקליטה טענו בהכללה כי עלייה זו היא פרימיטיבית, חסרת השכלה ומסורתית, והיא עתידה לשנות את פניה של החברה הישראלית ואת אופייה

החילוני, המודרני והסוציאליסטי. דעות אלה פגעו ביהודים יוצאי ארצות האיסלאם, והגבירו אצלם את תחושת הזעם והתסכול.

פתרון שאלה מספר 21 סעיף ב'

אירועי ואדי סאליב מבטאים את קשיי הקליטה של העולים בעשור הראשון: האירועים פרצו ב- 1959 מתוך תחושה של תיסכול וקיפוח. מתוך רצון למחות נגד הקיפוח ואי השוויון בחברה הישראלית. ואכן בדוח ועדת החקירה הציבורית שחקרה את המאורעות תיאר השופט משה עצינוני את ואדי סאליב **כשכונת עוני, צפופת אוכלוסין שבה מתגוררות משפחות עניות בצפיפות נוראה**. השופט עצינוני התייחס לאוכלוסייה בוואדי סאליב, ותיאר אותה כחסרת מקצוע ותעסוקה הכוללת גם יוצאי צבא, חסרת הנהגה, החיה בתנאי חיים קשים וללא תעסוקה. תנאים אלה היו המקור לתסכול חברתי ולהתמרמרות העדתית. אוכלוסייה זו שימשה סמל למחאה חברתית של יוצאי מרוקו בפרט ויוצאי עדות המזרח בכלל. ואכן, בפני הוועדה הופיע דוד בן הרוש, שנעצר על ידי המשטרה כשהתבצר בבית בשכונה במהלך המאורעות, וסירב להסגיר את עצמו למשטרה. בן הרוש סיפר את סיפור חייו. הוא נולד בקזבלנקה שבמרוקו ב-1925, עלה בספינת המעפילים "יהודה הלוי" ממרוקו ב-1947, גורש לקפריסין, ועלה שוב ב-1948 בעיצומה של מלחמת העצמאות שבה השתתף. לאחר המלחמה עבד בחברת החשמל ונפלט ממנה בשל תחושות קיפוח. לפרנסתו פתח בית קפה בשם "תמר" בשכונת ואדי סאליב. לבית הקפה המקומי הגיעו עולים חדשים רבים קשיי יום שמוצאם מצפון אפריקה. כדי להיאבק למענם, הקים תנועה בשם "ליכוד יוצאי אפריקה". התנועה פעלה כדי להיאבק בקיפוח ולסייע בקליטתם של יוצאי צפון אפריקה באופן שווה בחברה הישראלית.

מלחמת יום הכיפורים

פתרון שאלה מספר 22 סעיף א'

- המטרות שהנחו את סאדאת לצאת למלחמה באוקטובר 1973:
- סאדאת היה צריך לחלץ את מצרים ממצב של קיפאון כלכלי ומדיני. ההתקרבות למדינות המערב ובראשן ארצות הברית, והגירוש הדרמטי של היועצים הסובייטים ממצרים ב-18 ביולי 1972, היו אותות בולטים לשינוי בתפיסתה של מצרים.
 - סאדאת שאף להחזיר למצרים את השטחים שאיבדה במהלך מלחמת ששת הימים תמורת הסכם שלום. ניסיונותיו של סאדאת למגעים דיפלומטיים עם ישראל, והצהרותיו בדבר נכונות להסכם ולו חלקי עם ישראל נתקלו באטימות ובאדישות מצד מנהיגיה של ישראל.

יוזמתו של סאדאת בדבר הסדר עם ישראל הייתה גלויה. סאדאת אמר כי מצרים מוכנה להסכם שלום עם ישראל תמורת נסיגה מלאה מהשטחים שנכבשו ביוני 1967.

כל אלה לא שינו את עמדתה של ממשלת ישראל, אשר על פני הסדר שלום העדיפה קיפאון במצב הנוכחי ללא תזוזה, שיכלה להוביל לנסיגה ישראלית. בישראל דווקא פירשו צעד זה כחולשה צבאית מצרית, והתעלמו מכל הצהרותיו האחרות של סאדאת.

הקיפאון המדיני והלחצים מבית הובילו את סאדאת להחלטה מכרעת: שימוש באופציה הצבאית. מתקפה מעין זו תערער את תפיסת הביטחון של ישראל, תפגע בכושר ההרתעה שלה, תיאלץ אותה להילחם מלחמה ממושכת בשתי חזיתות תוך גרימת אבדות כבדות, תשיב את כבודה של מצרים, ותעורר את המעצמות למהלכים דיפלומטיים שיובילו להסדר מדיני, שעיקרו חזרתה של ישראל לגבולות '67.

פתרון שאלה מספר 22 סעיף ב'

מדינת ישראל הופתעה כאשר החלה מלחמת יום הכיפורים:

1. בקרב ההנהגה והציבור בישראל שררה תחושה מופרזת של ביטחון בכוחה של ישראל. לתחושה זו הצטרפה הקונספציה המודיעינית כי שכנותיה הערביות של ישראל חלשות, ועל כן הסבירות למלחמה לפני 1975, עד שיסיימו את שיקום כוחן הצבאי, היא קלושה. ההנהגה המדינית בראשותם של גולדה מאיר ומשה דיין התייחסה באדישות מרובה להצהרותיו של סאדאת, בין שהיו הצהרות של שלום ובין מלחמה, והעדיפה לשמור על קיפאון ביחסיה עם העולם הערבי. לפיכך לא הייתה ישראל ערוכה למלחמה, והופתעה מפרוץ המלחמה הן בשל הערכת מנהיגיה והן בשל מערך המודיעין הכושל. אמנם המודיעין הזרים ידיעות על הכנותיהן של מצרים וסוריה למלחמה, אך העריך כי הסבירות למלחמה נמוכה ביותר.

2. צה"ל הסתמך על הצלחתו המרשימה במלחמת ששת הימים, וסבל מביטחון מופרז ביחס ליכולתו להדוף את האויב בכוחות הצבא הסדיר בלבד. צה"ל הסתמך על הצלחתו המרשימה של חיל האוויר הישראלי במלחמת ששת הימים, והמשיך בביצור החיל מתוך אמונה כי חיל האוויר יכריע גם במלחמה הבאה. ההנחה הייתה כי המעוזים לאורך קו הביצורים, "קו בר לב", יעמדו במתקפה מצרית.

הקשיים שנוצרו בזמן המלחמה בגלל הפתעה זו:

1. המלחמה פרצה כשצה"ל לא היה מוכן וערוך ללחימה. המוני בית ישראל שהו בבתי הכנסת בתפילות יום כיפור. הכוחות הסדירים שאיישו את המעוזים בקו החזית היו מצומצמים

בהיקפם, שכן רבים ניצלו את צום יום כיפור לביקור בבית. כוחות המילואים לא קיבלו כל התראה על העומד להתרחש, וכך גבתה הפלישה המצרית-סורית מחיר קורבנות כבד בימים הראשונים למלחמה.

2. כל המעוזים לאורך התעלה נכבשו על ידי המצרים בימים הראשונים למלחמה, למעט המוצב הצפוני.

3. במלחמה התברר כי טילי קרקע-אוויר שהיו בידי המצרים גרמו לחיל האוויר אבדות כבדות.

יחידת מבוא: נושאים נבחרים מתולדות ישראל והעמים 1950-1945

פתרון שאלה מספר 23

ארה"ב תמכה בהצעת החלוקה מהסיבות הבאות:

1. הנשיא טרומן גילה אהדה לתוכנית החלוקה ולפתרון בעיית העם היהודי בארץ ישראל, עוד לפני שהתקבלה ההחלטה באו"ם. יתרה מזו, לחצם של יהודי ארצות הברית ושל מנהיגים ציונים על הממשל האמריקאי השפיע, שכן הנשיא טרומן עמד להתמודד בתוך כשנה בבחירות לנשיאות, והיה מודע לחשיבותו של הקול היהודי.
2. תמיכת ברית המועצות בהקמת מדינה יהודית עצמאית דרבנה את ארצות הברית לתמוך גם כן.
3. השפעת השואה על רגשות העם ועל הממשל האמריקאי. הדיווחים התקשורתיים על השואה ועל מאמצייהם של ניצולי השואה להגיע לארץ ישראל השפיעו על דעת הקהל בארצות הברית, שהייתה אוהדת ותמכה בפתרון הבעיה היהודית במדינה יהודית בארץ ישראל.

פתרון שאלה מספר 24

הקשיים של הישוב היהודי בשלב הראשון של מלחמת העצמאות:

1. **מדיניות הפינוי הבריטית גרמה למצב סבוך.** הבריטים קיבלו שתי החלטות סותרות באשר לתהליך הפינוי, שלא תמיד עמדו במבחן המציאות:
מצד אחד, להמשיך לשלוט בארץ ישראל עד תום המנדט הבריטי, בלי להרשות לגורם כלשהו, לרבות האו"ם, להתערב. ומצד שני, לפנות את כוחותיהם מהארץ במסודר ובמינימום נפגעים ונזק. כך נוצר מצב סבוך שבו מצד אחד בריטניה היא הכוח השולט בארץ ואינה מוכנה לכל סיוע, ומן הצד האחר היא מתמקדת בפינוי כוחותיה, ואינה מעורבת באופן אפקטיבי בסכסוך בין הצדדים.

2. **הגנה על יישובים יהודיים מבודדים.** היישובים העבריים הפכו למעין מעוזים מבוצרים מפני חזירות. ארגון ה"הגנה" קיבל עליו את האחריות להגנתם, ומיקם בהם את יחידותיו ואת מפקדיו כדי להבטיח את ביטחון היישובים. כך נוצר שיתוף פעולה בין המתיישבים ובין כוחות ה"הגנה", והודות לשיתוף זה הצליחו היישובים להגן על עצמם ולמנוע את נפילתם בידי הערבים. כך שלמרות מצבם הקשה ולעתים המבודד של היישובים, נחלו הערבים כישלון בכל ניסיונותיהם לכבוש יישובים עבריים. הניסיונות לכבוש את היישובים גוש עציון, רמת רחל, כפר סאלד, טירת צבי, יחיעם, משמר העמק, רמת יוחנן, שכונת התקווה, כפר אז"ר וכפר יעבץ נכשלו. הנהגת היישוב עמדה בפני החלטה קשה: האם לפנות יישובים מבודדים, ולרכז את כוח האדם והנשק המועט להגנה על גושי היישובים הגדולים, או להחזיק בכל היישובים ולשמור על קשר ביניהם?
למרות הקושי התקבלה בארגון ה"הגנה" החלטה חד משמעית שאין מפנים יישובים עבריים.

3. **המלחמה על הדרכים.** השיירות שהעבירו לוחמים ומזון ליישובים היהודיים הותקפו קשות על ידי הערבים. הידועות ביותר הן שיירת חולדה, שיירת נְפִי דניאל במרכז הארץ ושיירת יחיעם בגליל.
לדוגמה שיירת חולדה הייתה גדולה במיוחד. היא כללה 350 כלי רכב שבהם רוכזו מזון והספקה לירושלים הנצורה. רוב כלי הרכב היו משאיות כבדות. בדרך עפר שבין חולדה לבין כביש לטרון החלו המשאיות הכבדות לשקוע. את השיירה תקפו בעוצמה רבה תושבי חולדה הערבית וכוחות עיראקיים, שהגיעו למקום במשאיות. הכוח היהודי לא הצליח להתמודד עם הערבים ומתוכו נהרגו 24 בני אדם.

פתרון שאלה מספר 25

הבעיות שלא נפתרו לאחר החתימה על הסכמי שביתת הנשק:

א. הסכמי שביתת הנשק אינם הסכמי שלום בין מדינת ישראל לבין מדינות ערב. הסכמי שביתת הנשק שנחתמו בין ישראל לארבע שכנותיה, כשם כן הם, הפסיקו את האש בין שני הצדדים, אך לא קבעו הסדרי שלום מדיניים, ועל כן היו ארעיים. בכל אחד מההסכמים מופיע הנוסח הבא: "הסכם שביתת הנשק יישאר בתוקפו עד אשר יושג יישוב של שלום בין הצדדים".
במשך השנים שאפה ישראל לראות בהסכמים אלה בסיס להסכם שלום בין הצדדים, אך במדינות ערב היה המצב שונה.
מדינות ערב לא השלימו עם עצם קיומה של מדינת ישראל, סירבו להכיר בה, והמשיכו להתייחס אליה כאל נטע זר במזרח התיכון. מנהיגי ערב השונים הצהירו שוב ושוב כי יש

להתכוון לסיבוב שני בישראל. בניגוד לישראל, סירב העולם הערבי לראות הסכמים אלה כזמניים שנועדו לסלול את הדרך להסכם שלום קבוע. באין הסכמים מדיניים בטווח הנראה לעין, הפכו קווי שביתת הנשק לגבולות מדיניים בפועל: הקו הירוק הוכר על ידי המעצמות הגדולות ועל ידי מדינות העולם, מלבד מדינות ערב.

ב. בעייתו של העם הפלשתיני שמחצית מאוכלוסייתו הפכה לפליטים ברחבי העולם הערבי. בעיית הפליטים הפלשתינים כבעיה לא פתורה, שעתידה לשמן את גלגלי העימות במזרח התיכון, ולשמש כאחד הגורמים להבערתו. הפליטים לא נקלטו במדינות ערב שאליהן נמלטו, מלבד בממלכה ההאשמית שבה קיבלו זכויות שוות. רבים המשיכו לחיות במחנות פליטים. מנהיגי מדינות ערב ניצלו את בעיית הפליטים הפלשתינים ככלי לצורכיהם הפוליטיים.

תשובות מלאות לפרק זה ניתן למצוא בספרה של נעמי בלנק
"פני המאה ה-20. מדיקטטורה לדמוקרטיה – ממלחמה לשלום".

עמודים:

מצרים בתקופת שלטונו של נאצר: 368-358 ; עלייה וקליטה: 451-441 ;
מלחמת יום הכיפורים: 429-418 ; תמיכת ארה"ב בהצעת החלוקה: 301 ;
היישוב היהודי בשלב הראשון של מלחמת העצמאות: 318-313 ;
הסכמי שביתת הנשק: 349-345